

Kiek mums žinoma, akademikas A.Jucys nemėgo susibuvimų prie stalo, tačiau Plungiškių draugijos „večerėje“ visada dalyvaudavo ir džiaugdavosi žemaitiškais valgiais. Vienos „večerės“ metu papasakojo, jog žemaitiška pusmarškone koše jį yra pavaišinę Anglijoje, todėl nesą ko žemaičiams riesti nosį dėl šitos košės gardumo. Labai mėgo žemaitišką kastinį, cibulynę, spirginę ir kitus patiekalus. Įstrigo tokia detalė: padėjus lėkštę su bulvėmis, jis paėmė pačią mažiausią bulvę. „Prašau, imkit kur didesnę“, – sakau, o jis: „Ačiū, mane taip tėvai išmokė – pirma valgyti mažesnę, prastesnę, o paskui geresnę“. Tas kuklumas, paprastumas mus, plungiškius, ir jaudino, ir stebino.

1973 m. trečioje Plungiškių draugijos sueigoje dalyvavo gana daug žmonių. Prezidentas, kaip visada, pasakė kalbą, kurioje pabrėžė, jog kiekvienas apsilankymas tėviškėje jam suteikia naujų jėgų, jog grįžęs iš Plungės sėkmingai dirba mokslinį darbą.

1973 m. rudenį akademikas A.Jucys poilsavo Palangoje. Ir poilsio metu neužmiršdavo Plungės. Lankėsi rajono mokyklose, susitiko su rajono žmonėmis, Plungės I vidurinėje mokykloje skaitė paskaitą apie mokslininką M.Koperniką. Atskirai susitiko su mokyklos mokytojais. Tai buvo paskutinis susitikimas.

Visi plungiškiai, kurie pažinojo akademiką A.Jucį, mini jį su didele pagarba, mini kaip mokslininką, kaip žmogų, kuris mylėjo darbą ir dirbančius žmones. „Dirbkime, kol galime. Darbas atneš savo vaisių“, – rašė jis laiške. Ir dirbo kaip didis mokslininkas, kaip visuomenininkas, kaip paprastas geras žmogus.

Atsiminimai spausdinti: *Kibirkštis* [Plungės r. laikr.]. 1979 06 07

FIZIKO ŠIRDY – GIMTOSIOS KALBOS IR TĖVIŠKĖS MEILĖ

PRANAS KNIŪKŠTA

Iš akademiko Adolfo Jucio mokslo darbų fizikai nutapo įspūdingą šio mokslininko portretą. Jis dar spalvingiau nušvinta prie grynųjų mokslo nuopelnų pridėjus jo pedagoginę ir organizacinę veiklą, citas pareigas, turėtus titulus. Tačiau Adolfo Jucio

paveikslas nebūtų visiškai tikras, jei mokslo darbus ir veiklą atskirtume nuo tauriųjų jo asmenybės bruožų. Akademikas, profesorius Jucys buvo ne tik pasaulinio garso mokslininkas, bet ir didelis savo krašto patriotas, plačių interesų žmogus. Jis buvo išaugęs iš gimtosios žemės ir visą gyvenimą liko gimto krašto ir savo laiko sūnus.

Čia kiek plačiau aptarsime du šios asmenybės bruožus – jo dėmesį ir pagarbą gimtajai kalbai ir romantišką tėviškės meilę. Pirmąjį galiu paliudyti kaip kalbininkas, rengęs „Kalbos kultūros“ leidinį, kur profesorius yra nemažai bendradarbiavęs; antrąjį – kaip gimtinių kaimynas, iš vietos žmonių girdėjęs įtaigių pasakojimų apie didelius mokslus baigusį, bet neišponėjusį „Adolpį Jocių“ ir pats sekęs jo ryšius su tėviške.

„Kalbos kultūroje“ Adolfas Jucys bendradarbiavo nuo 1963 metų. Čia išspausdinti devyni jo straipsniai, pirmasis 5-ajame leidinio numeryje (1963 m.), paskutinis 26-ajame (1974 m.), jau po jo mirties. Be to, per tą laiką jis yra parašęs nemažai laiškų leidinio vyriausiajam redaktoriui Kaziui Ulvydui, paskutiniais metais keletą ir šių eilučių autoriui. Juose pateikia papildomų pastabų dėl savo straipsnių, jų redagavimo ir šiaip dėl kalbos. Iš laiškų, kaip ir iš straipsnių, matyti Adolfo Jucio požiūris į kalbą apskritai ir į atskirus jos reiškinius, jie rodo kalbinę nefilologo nuovoką, rūpinimąsi savo srities terminais ir apskritai profesine kalba.

Išspausdintuosius Jucio straipsnius galima suskirstyti į tris grupes – kiekvienai iš jų tenka po tris straipsnius. Pirmąją grupelę sudaro du straipsniai apie vietovardžius [292, 305], trečiasis apie Zabičių-Nezabitauskų pavardę [295]. Vietovardiniuose rašiniuose diskutuojama su „Kalbos kultūroje“ anksčiau skelbtais straipsniais, aiškinama, kad tikrasis vietovardis yra ne *Gintališkė*, o *Ginteliškė* ir kad Žemaičių Kalvarijos senasis vardas buvęs ne *Gardaĩ*, o *Garđė*. Savo nuomonę Jucys remia istoriniais šaltiniais, o *Gardę* ir *Gardus* dar gretina su panašiais Lietuvos ir kitų šalių vietovardžiais. Jo minimi rašytinių šaltinių duomenys tikrai įdomūs ir iškalbingi, bet sąsajos su kitų šalių vietovardžiais daugiausia išorinės, atsitiktinės, mėgėjiškos. Apie tai korektiškai užsiminta straipsnio apie Gardę prieraše, o straipsniu, kur Palangos upelio vardas (*Rouže–Ronže–Rąžė*) kildinamas iš ugrofinų *Ruhi*, „Kalbos kultūra“ nepatikėjo ir jo nespausdino (yra išlikęs jo rankraštis).

Antrojo trejetuko straipsneliai – apie paprastąją kalbą: aiškinami įvardžių *šis* ir *tas* vartosenos skirtumai [168], patariama nepamiršti gyvosios kalbos žodžių *tamsta* [336] ir *labas* [382]. Pirmajame fizikams ir matematikams įžvalgiai siūloma įvardį *šis* vartoti, kai norima išskirti ar pabrėžti čia pat pateikiamą dalyką, pvz.: „Atlikę nesudėtingus matematinius išvedžiojimus, gausime *šią* formulę“ (po to rašoma pati formulė). Jei formulė jau yra parašyta, siūloma sakyti: „*Tą* formulę gavome atlikę nesudė-

tingus išvedžiojimus“. Tai subtilus ne visų suprantamas reikšmių skirtumas. Greičiausia tokio nesupratimo Jucys buvo pats patyręs, nes viename laiške prašo netaisyti jo „stiliaus savumų“ ir paaiškina: „man širdis sudrebėtų, jei mano *ta pavardė* būtų ištaisyta į *ši pavardė*“.

Straipsnyje apie *tamsta* pažerta mažybinių gyvosios kalbos formų: *tamstelė, tamsytė, tamstytėlė, tamstelytė*. Primenama, kad kai kada vartojamos dviejų giminių formos: *tamstytis, tamstytė*. Straipsnis baigiamas retoriniu klausimu: „Ar tai nerodo to žodžio gyvybingumo?“ Pridėsime: rodo ne tik gyvybingumą, bet ir daiktavardišką *tamstos* reikšmę. Fizikas Jucys ją suvokė geriau už tokią reikšmę užsipuolusius kalbininkus. Gyvosios kalbos pavyzdžiais jis parodo ir žodžio *labas* bei jo vedinių vartoseną: *labas, labutis, labinti, labanakt, labryt*.

Trečiosios grupės tema – fizikos terminai. Šiuose straipsniuose pinasi dvejopi motyvai ir argumentai. Čia, kaip ir antrosios temos rašiniuose, gausu gyvosios kalbos faktų, rodančių, kaip Jucys juos pažino ir mokėjo iš jų daryti terminologines išvadas. Pavyzdžiui, remdamasis gyvosios kalbos duomenimis, fizikinių sistemų (kūnų) būklei išreikšti siūlo vartoti žodį *būseną*, ne *būvis* ir tą siūlymą taip apibendrina: „turime du savo paskirtį labai gerai atitinkančius žodžius: *būvis* – laiko tėkmei nusakyti ir *būseną* – fizinei arba psichinei būklei nusakyti“ [338]. Arba kitas pavyzdys. Fizikinėje sistemoje trūkstamo objekto sąvokai reikšti siūlo vartoti iš gyvosios kalbos paimtą *spragą, trūkumą* arba atgaivinti pamirštą *progumą* [338].

Bet tuo požiūriu įdomiausias siūlymas vartoti ne *kvantų mechaniką*, o *kvantinę mechaniką* ir to siūlymo aiškinimas: „Terminas *kvantinė mechanika* geresnis todėl, kad mokslo šaka nagrinėja ne kvantus, o įvairius fizikinius objektus kvantų sąvokomis. Tuo terminu yra apibūdinama ne kvantų, o įvairių fizikinių objektų mechanika, turinti kvantinį aspektą“ [338]. Gražiai paaiškinta būdvardžio *kvantinis* reikšmė ir kuo priesagos *-inis* būdvardis skiriasi nuo daiktavardžio kilmininko.

Savo aiškinimą rankraštyje buvo papildęs įtaigiais gyvosios kalbos pavyzdžiais. Fizikams skirtame terminologiniame straipsnyje jie neatrodė būtini ir netiko prie stiliaus, todėl buvo praleisti. Atitaisydamas tą profesoriui padarytą skriaudą, praleistą vietą cituoju, kaip ji buvo parašyta: „Prieš daugelį metų tekdavo girdėti vadinant *liepojinius* ratus, kuriais važiuodavo Liepojon (jie būdavo žymiai stambesni negu kiti ratai). Iš antros pusės, sakydavo „Liepojos ūlyčios brukavotos“. Jokiu būdu ne *liepojinės ūlyčios* ir ne *Liepojos ratai*. Ratai su Liepoja silpnai surišti, o gatvės stipriai. Čia kalbamoje vietoje daiktavardžio kilmininkas gerokai skiriasi nuo daiktavardinio būdvardžio. Dar pavyzdys – *klaipėdinė matarija* ir *Klaipėdos turgai*. Pirmuoju

atveju prekė Klaipėdoje gaminta ar pirкта, bet gali būti ir nebe Klaipėdoje, kad tuo tarpu turgai tik Klaipėdoje.“ Priesagos *-inis* būdvardžių ir daiktavardžių kilmininko reikšmės skirtumai parodyti taip tiksliai ir subtiliai, kad kalbinės nuovokos iš fiziko Jucio galėtų pasimokyti ir kalbininkai.

Apgynęs *kvantinę mechaniką*, profesorius žvelgia toliau ir rašo: „Šiaip geras terminas *kvantinė mechanika* darosi nepatogus, kai iš jo reikia daryti daiktavardinį būdvardį“. *Kvantinis mechaninis* „nederą“ todėl, kad „abu žodžiai yra lygiaverčiai, o iš tikrųjų antrasis žodis turėtų būti pagrindinis“. Jo siūloma išeitis – vietoj *kvantinė mechanika* vartoti *kvantmechanika* (tą siūlymą irgi paremia gyvosios kalbos pavyzdžiais) ir iš jos daryti būdvardį *kvantmechaninis*. O baigdamas primena, kad ir šio būdvardžio reikšmė skiriasi nuo kilmininko: kas kita yra *kvantmechaninė atomo teorija* ir *kvantmechanikos teorija*. Kalbos reiškinių supratimas gražiai suderintas su specialybės kalbos ir terminijos poreikiais, kalbos nuovoka – su fiziko erudicija ir loginiu mąstymu.

Tokia dermė eina per visus terminologinius Jucio straipsnius. Jos būtinumą ne kartą yra ir specialiai pabrėžęs. Laiške „Kalbos kultūros“ redaktoriui siūlydamas straipsnį apie *būseną kvantmechaninį* ir kitus fizikos terminus profesorius rašė: „Su fizikos terminais yra didelė bėda. Kalbininkai konsultuodami fizikus neįsijaučia į dalyko esmę, o žodis, geras kalbos atžvilgiu, ne visuomet yra geras prasmės atžvilgiu.“ O to straipsnio, išspausdinto „Kalbos kultūros“ 22-ajame numeryje, pabaigoje rašoma: „Parenkant terminą, reiktų stengtis, kad jis kuo geriau išreikštų dalyko esmę ir būtų gražus. Tuomet jis įgaus į kalbą ją turtindamas, o ne šypsena keldamas tiems, kurie pirmą kartą jį girdi.“

Būdamas nekalbininkas, Adolfas Jucys išsakydavo ir tokių minčių, kurioms kalbininkai nevisiškai galėjo pritarti. Tai nenuostabu, nes neretai ir kalbininkai vieni su kitais nesutaria. Be to, Jucio straipsniuose pasitaikydavo kalbos literatūroje neįprastų terminų ir formuluočių, todėl juos spausdinant kai ką tekdavo pageduoti. Reikia pasakyti, kad profesorius buvo supratingas ir lengvai sušnekamas, dėl redagavimo ar siūlymo ką papildyti nerodė jokio užsispyrimo ar nuoskaudų. Ne kartą ir pats yra siūlęs rašinį peržiūrėti ir pageduoti.

Tuo reikalu su profesoriumi yra tekę ir asmeniškai bendrauti. „Kalbos kultūra“ gavo Jucio straipsnį, pavadintą „*Būseną kvantmechaninis, artutinumas* ir kai kurie kiti fizikoje vartotini terminai“. Redaktorius Kazys Ulvydas padavė jį parengti spausdinti. Beveik viską nesunkiai sutvarkiau, tik skyrelis apie *artutinumą* pasirodė sunkokas; spausdinti, kaip parašyta, neišėjo, o esmės nesuvaikydamas nemokėjau suredaguoti. Susiti-

kau su profesorium, išdėsčiau, kas jo rašinyje ne fizikai sunkiai suprantama. Jis pažadėjo tą straipsnio dalį pataisyti ir praplėsti ir pasiūlė kartu pasirašyti. Ilgokai aiškino tuo terminu reiškiamas fizikos vingrybes, o aš mėginau jas nusakyti ir ne fizikams suprantama kalba. Paskui pats parašė naująjį variantą ir atsiuntė užrašytą dviem pavardėmis, o laiškelyje prirašė: „Malonėkite jį peržiūrėti, pataisyti, papildyti ar sutrumpinti, o dar geriau, sustiprinti“. Man teko atlikti tik apdailos darbus. Taip, fizikos neišmanydamas, tapau įžymaus fiziko straipsnio bendraautorium. Bet svarbiausia liko atmintyje bendravimas su tuo didžiu vyru, jo gyvas vaizdas, garbus požiūris į gimtąją kalbą ir pati jo žemaitiška kalbėsena, kurią mėgo rodyti, o ir norėdamas jos gaidų nebūtų nuslėpęs. Žmonės juokaudavo, kad Jucys net angliškai šnekėdamas žemaičiuoja.

Profesoriaus kalbos nuovoka ir kalbos meilė buvo išaugusi iš gimtosios tarmės. Kaip matėme, gimtosios kalbos faktų ir pavyzdžių yra įvairiuose jo straipsniuose, o laisvuosiuose rašiniuose ir laiškuose yra grynųjų žemaitiškųjų: *vėputinis, velėnijos, nubongos, suopynė*, net dviskaitos: *du broliu žmonas vedė iš to krašto, tuodu abudu žodžiu yra reikalingu*. O iš visų įdomiausios profesoriaus vartojamos žemaitiškos dalyvių sangražinės formos, tokios neįprastos, kad net rašomos su kabutėmis: *turiu „parašies“ didelį straipsnį; klausydavomės ausis „ištempie“* – suliteratūrinta iš žemaitiškų formų *parašėis, ėštėmpėi* (bendrinė kalba atitinkamų dalyvių iš viso neturi).

Jaunystėje Adolfas Jucys surinko nemažai žodžių akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“. Jo iš Kalnalio ir Salantų apylinkių užrašytais pavyzdžiais iliustruojama nemaža į šį žodyną dedamų žodžių. Žodynininkas Antanas Balašaitis knygutėje „Žodžiai ir žodynai“ Jucį mini tarp inteligentų, kurie yra užrašę po keletą tūkstančių žodžių.

Profesorius Jucys domėjosi tėviškės vietovardžiais, įvairiomis progomis apie juos rašė, gynė jų tikrąsias formas. Jau minėjome straipsnį, kur užstojamas *Ginteliškės* vardas. Ten minimas upelis *Gintelis*, randame įdomių paaiškinimų, nuo kada ir nuo kurios vietos jis pradėdamas vadinti *Salantu*. Vaikystėje yra tekę girdėti pasakojimą, kad vienas Kalnalio klebonas tą bažnytkaimį buvo pradėjęs vadinti *Kalneliu*, bet tai jo išmonei pasipriešinęs Jucys ir apgynęs tikrąjį Kalnalio vardą.

Nemažai tėviškės vietų ir jų vardų suminėta Adolfo Jucio atsiminimuose „Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią“ [424]. Kaip rodo ir atsiminimų antraštė, iš jų sklinda profesoriaus pagarba ir meilė tėviškei, taip pat ir jos vietų vardams.

Kelionė po tėviškę ir vaikystę poetiškai pradėdama nuo Salantų „senu didelės upės slėniu, kuriuo dabar teka mažas upelis, vadinamas Salantu. Tuo įšvažiavus iš Salantų, dešinėje tave nužiūri Alkos, o kairėje – Gaidžio kalnas“. Toliau „laukia Kalnalis su savo

aukštu ir stačiu kalnu“, kurį autorius laiko Alkos kalno veidrodiniu atspindžiu. Salantas nuo Gaidžio kalno pasuka „tolyn, palikdamas tik nykstančią vagą, vadinamą Sensalančiais“. Slėnyje plyti Barzdžių lankos, už Kalnalio – Klausgalvų soda, o kelio galas – antrame kilometre nuo Salantų–Kretingos vieškelio esantys Klausgalvų Medsėdžiai. „Antrąją savo pusę jie glaudžiasi prie didelio miško, vadinamo Žalimine“, o tas miškas „turi savo glėbyje apkabinęs mažą Didžiųjų Žalimų kaimą“. Didieji Žalimai duoda progą priminti Mažuosius Žalimus, kurie vadinami ir Žalimaliais.

Dėl vienokių ar kitokių sąsajų su Klausgalvų Medsėdžiais minimi Barzdžiai, Nasrėnai, Tinteliai ir visų jų Medsėdžiai, taip pat Kūlupėnai, Šalyno dvaras. Prisimenamos tarp Šalyno ir Klausgalvų Medsėdžių buvusios miškingos Joniškių pievos su čia buvusio miško likučiais, per jas tekėjęs Vinkšnupio upelis, kuriuo dabar „atėjo didelis karnolis (kanalas)“.

Tas vietas pažįstančiam žmogui viskas kaip ant delno, arba kaip geografijos žemėlapyje. O kiekviena vieta su savo istorijomis, visiems žinomomis, iš senų žmonių girdėtomis ar knygoje aprašytomis. Neiškenčia nepriminęs ir vardų istorijų – kad Salantai iki 1638 m. vadinosi *Skilandžiai*, kad *medsėdžiai* reiškia gyvenvietę, įsikūrusią miške, kuris čia vadinamas *mede*. Nesutinka rašyti *Klausgalviai*, nes „aiškiai tariama *Klausgalvai*“ ir „tas vietovardis nieko bendro neturi su galva“; „reiktų manyti“, kad jis „kilęs nuo pavardės (asmenvardžio) *Klausgaila*“. Kiek daug jo atsiminimuose įdomių krašto ir kalbos istorijų, papasakotų pagarbos nuskaidrintais žodžiais. Lygia greta matome pasakotojo meilę čia gyvenantiems žmonėms – šeimai, giminėms, Valančiaus giminaičiams, jaunimo vakarėlių organizatorėms... Arba kokiomis šviesiomis spalvomis nutapytos Užgavėnių ir vardinių pramogos, linų mynios ir mėšlų vežimo talkos. Visa tai galima nusakyti dviem žodžiais – tėviškės meilė.

Bet profesoriui visų mieliausi Klausgalvų Medsėdžiai, „kur oras grynesnis, žmonės meilesni, medžiai žalesni, vanduo švaresnis, sniegas baltesnis, ledas skaidresnis, vėputiniai (pusnys) didesni, vėjas švelnesnis, lietus gaivesnis negu kur kitur“. Jeigu taip nebūtų, profesorius čia nebūtų lankęsis „kiekviena proga“. „Čia jis randa nusiramimą skausme, čia jis stiprina dvasios polėkius, kurdamas ateities planus, čia jis įgijo norą ir entuziazmą tuos planus vykdyti.“

Kaip iš lašelio galime pažinti viso ežero vandenį, taip ir profesoriaus Adolfo Jucio žodžiai apie gimtąjį kaimą rodo jo meilę visai Lietuvai.

2003 12 22